

КО КОНТРОЛИШЕ ЧУВАРЕ

Мир је наше занимање – мото је Стратешке ваздухопловне команде САД, која је од 1946. до 1992. године својим интерконтиненталним бомбардерима и балистичким ракетама чинила противтежу нуклеарном арсеналу СССР. Најновији догађаји у вези са пропустима у руковању крстарећим ракетама наоружаним нуклеарним бојним главама у америчкој и светској јавности проузроковали су не само немир, већ неспокојство и стрепњу.

Када је посада стратешког бомбардера Boeing B-52 Stratofortress, 30. августа 2007, узлетела из ваздухопловне базе Мајнот у Северној Дакоти, превозећи 12 крстарећих ракета AGM-129 у базу Барксдејл у држави Луизијана, вероватно не би била спокојна током, иначе рутинског лета, да је знала како половину терета чине ракете са атомским бојним главама. Наиме, услед низа несхватљивих и необјашњивих пропуста у строго прописаном поступку руковања нуклеарним оружјем, шест од дванаест ракета на поткрилним носачима није имало инертни баласт, већ активне бојне главе. По слетању у Барксдејл, B-52 је на стајанци у бази провео још скоро десет сати пре него што су запослени приметили грешку и о томе известили надлежне.

Прву информацију о том догађају објавио је Army Times 5. септембра 2007, затим ју је пренео Washington Post, а потом и остали медији. За време лета који је трајао скоро четири часа, B-52 прелетео је шест држава САД, чиме је прекршена забрана прелетања територије Америке авионима који носе нуклеарно наоружање, уведена 1968. године после серије несрећних догађаја у вези са бомбардерима наоружаним том врстом убојних средстава.

■ ПРАВИЛА СЛУЖБЕ

Правила службе армије САД налажу да се нуклеарно оружје превози у камионима или авионима типа C-130 и C-17, посебно модификованим у ту сврху, а никако летелицама које су намењене

за izvoђење ратних задатака. Током друмског превоза, камионе који превозе оружје ове врсте обезбеђује војна полиција, чија су возила наоружана тешким митраљезима.

Два лица непосредно задужена за терет заједнички прате сваку фазу превоза и све време морају имати један другог у видокругу. Ако се један пратилац изгуби из вида, други одмах алармира обезбеђење које му налаже да залегне и ставља га у „привремени притвор“, док се не утврди где се налази други пратилац. Све активности се обустављају док се не провери да на нуклеарном оружју у међувремену није дошло до неовлашћене манипулације.

Крстареће ракете AGM-129 користе само две бојне главе – атомску и вежбовну инертну, која, у ствари, представља баласт за спречавање измештања тежишта. Бојне главе на нуклеарном оружју имају најмање три карактеристичне црвене ознаке упозорења, а вежбовне плаве и жуте натписе, како би разлика била уочљива. Међутим, AGM-129 је офарбана специјалном бојом која упија радарске зраке, тако да на њој нема натписа. Једини начин да се уочи разлика јесте поглед кроз прозорчић од плексигласа величине поштанске марке који је смештен на кућишту. Нуклеарна бојна глава W-80 Mod-1 је сребрне, а инертна плаве боје.

СРЕДОВЕЧНИ БОМБАРДЕР

Boeing B-52 Stratofortress је подзвучни стратешки бомбардер ваздухопловства САД, који је у наоружање уведен 1955. године. За време хладног рата, најмање десетак ових авиона стално се налазило у ваздуху у релативној близини СССР-а, ради напада на другу суперсилу или у сврху противудара са циљем одмазде након нуклеарног удара по САД.

И поред нових, савременијих типова као што су надзвучни B-1B Lancer и „невидљиви“ B-2 Spirit, боље перформансе B-52 на високим подзвучним брзинама и нижи трошкови експлоатације одржали су тај бомбардер у арсеналу САД, тако да је 2005. обележено 50 година његове оперативне употребе.

„СТЕЛТ“ РАКЕТА

Модел AGM-129 наследник је крстареће ракете AGM-86B, чија је намена била удар по циљевима до којих је стизала у ниском лету. Развој нових радарских система у СССР-у осујетио би такву врсту напада, па је стога 1983. године отпочео развој AGM-129 код које су облик ракете и крила са стрелом унапред смањили радарски одраз. Усисник је смештен са доње стране из истих разлога, а топлотни одраз мотора покривен је силиетом репа.

Нови систем вођења смањује радарско зрачење које емитује сама ракета и даје прецизност поготка од 30 до 90 метара, а мотор F112-WR-100 повећава долет за 50 одсто. Ракета је премазана бојом која упија зраке радара. Произведено је 460 ракета које у складу са Московским споразумом из 2002. треба да буду инактивисане.

■ ИСТРАГА

Писање медија било је сигнал за узбуну у америчкој јавности, у којој је, из разумљивих разлога, завладала велика забринутост. Председник Одбора за оружане снаге америчког сената Карл Левин, члан Демократске странке, и његов пандан из редова републиканаца Џон МекКејн окарактерисали су инцидент као „догађај који изазива велику забринутост“ и одмах су у писму министру одбране, Роберту Гејтсу, захтевали спровођење истраге. Портпарол Ваздухопловства изјавио је да се „ваздухопловство придржава највиших стандарда у погледу безбедности и свако одступање од утврђених прописа у погледу убојних средстава је врло озбиљно, те ће уследити брза реакција“.

Спроведена истрага о овом догађају, који је сматран довољно озбиљним да су министар Гејтс и председник Буш о њој свакодневно извештавани, трајала је шест седмица. Резултати су, према извештају Пентагона, указали на „недостатак ефикасног руковођења и

надзора... одређени број припадника ваздухопловства је направио пропусте у прописаном поступку". Војни званичници изјавили су да је грешка последица озбиљних прекршаја прописа о руковању нуклеарним оружјем. Генерал-мајор Ричард Њутн, заменик начелника Штаба ваздухопловства, навео је да је „у базама Мајнот и Барксдејл дошло до ерозије у придржавању утврђених стандарда о руковању убојним средствима“, те да су имали „незабележени низ процедуралних грешака“, које су отпочеле пропустом надлежних лица да обаве потребну инспекцију крстарећих ракета пре њиховог утовара на поткрилни носач В-52.

Неименовани званичник објаснио је да је пропуст последица одлуке особља задуженог за премештај и утовар крстарећих ракета, које је прописани компликовани поступак током ових радњи на своју руку заменило сопственим „неформалним“ системом, али није прецизирао зашто су они то урадили, ни колико то већ траје. Министар ваздухопловства Мајкл Вин сам догађај назвао је „неприхватљивом грешком“ и обећао америчкој јавности да ће се предузети одговарајуће мере.

■ ИСХОД И РЕАКЦИЈЕ

Командант 5. бомбардерског пука у бази Мајнот, пуковник Брус Имиг, који је уједно и командант базе, смењен је са дужности, а уз њега још три официра. Шездесет пет припадника ваздухопловства изгубило је сертификат за руковање нуклеарним оружјем, који су претходно добили након детаљног увида у психолошки профил личности, здравствени картон и остале факторе који, према војним стандардима, одређују подобност личности за руковање одређеном врстом убојних средстава.

Пети пук изгубио је право на извођење борбених задатака, мада је речено да посада В-52 није знала да превози ракете са активним бојним главама. Проверена су сва складишта материјалних средстава како би се утврдили додатни пропусти у спровођењу прописа о складиштењу и обележавању свих врста УБС. Посебно су спроведене инспекције у јединицама задуженим за нуклеарно наоружање.

КЛАСИФИКАЦИЈА ИНЦИДЕНТА

Инциденте у вези са нуклеарним оружјем армија САД квалификује у три групе. То су *Bent Spear* (искривљено копље), које означава сваки догађај од великог значаја који се односи на нуклеарно оружје, а који не представља моменталну претњу нуклеарног рата; *Broken Arrow* (спомљена стрела) значи задесну детонацију или тешко оштећење нуклеарног оружја, док *Empty Quiver* (празни тоболац) представља губитак или нестанак атомског или хидрогенског оружја.

ОБЈЕДИЊЕНО КОМАНДОВАЊЕ

Током свог постојања 1946–1992. године, Стратешка ваздухопловна команда (*Strategic Air Command*) у зениту моћи имала је 282.000 припадника, око 1.500 бомбардера, интерконтиненталне балистичке ракете, а до 1959. и сопствене ловце за пратњу. Након слома СССР-а и завршетка хладног рата 1992, Стратешка, Тактичка и Транспортна ваздухопловна команда реорганизоване су у Команду за ваздушни превоз (*Air Mobility Command*), која је преузела авионе цистерне SAC, и Ваздухопловну борбену команду (*Air Combat Command*), којој су припали стратешки бомбардери. Нуклеарне компоненте ваздухопловства и морнарице обједињене су у Стратешку команду САД (*United States Strategic Command*).

Спроведене мере, мада описане као „најстроже које су до тада примењене у вези са пропустима у руковању нуклеарним оружјем у ваздухопловству САД“, осим одобравања, наишле су и на другу врсту реакције. Председница Поткомитета за стратешке снаге сенаторка Елен Таушер изразила је уверење да је спроведена темељита истрага, али да су резултати „јасан знак постојања деградације у односу на руковање том врстом оружја“. Члан Савеза америчких научника (*Federation of American Scientists*) Ханс Кристенсен изнео је сумње у погледу става да је описани догађај појединачни случај, и навео да је током редовних инспекција претходних година уочен пад у нивоу поштовања прописа о руковању нуклеарним оружјем, те да су базе Мајнот и Барксдејл добиле лоше оцене у том смислу. Део разлога, према његовом мишљењу, лежи у чињеници да је са престанком хладног рата и претње атомским ударом од Руса, смањен квалитет особља у стратешком ваздухопловству и нуклеарним снагама, које су до тада важиле за део оружаних снага у ком се брзо напредовало у служби.

Аналитичар Филип Којл догађај назива „најопаснијим поремећајем у руковању и командовању нуклеарним снагама у историји САД“. Мада експерти износе да у случају пада авиона, услед уграђених вишеструких безбедносних механизма, није могло доћи до атомске експлозије, већ је једину претњу представљало зрачење ослобођеног плутонијума, он подвлачи да предвиђени поступци, ако се доследно испоштују, спречавају управо такву врсту пропуста. Осим тога, Којл наводи да је овај инцидент дао повода ставовима да су крстареће ракете биле део тајног плана о изненадном удару по Ирану. Такав закључак потхрањује раније издато званично саопштење фирме Raytheon, произвођача AGM-129, да ће 38 ракета бити модификовано „у строго поверљиве сврхе“, како би уместо нуклеарне бојне главе, снаге од 5 до 150 мегатона, носиле класичан експлозив.

Посебно је занимљива чињеница да крстареће ракете, које су, како се наводи, преношене ради инактивисања, нису упућене у базу Дејвис-Монтан у Тусону у Аризони где се спроводи тај поступак, већ у Барксдејл у Луизијани, који је зборно место за прелете ка Блиском истоку и Ираку.

■ ИСТОРИЈАТ

Инциденти са нуклеарним бомбама датирају још од педесетих година прошлог века. Због квара на три мотора, 13. фебруара 1950. у близини обале Британске Колумбије (Канада), бомбардер В-36 морао је да избаци бомбу у Пацифички океан. Срећом, бомба је имала вежбовну, а не нуклеарну бојну главу. Исте

године, 11. априла, авион В-29 ударио је у планине близу базе Манзано у Њу Мексику. Експлозија се видела са више од двадесет километара, али се бомба није активирала због тога што језгро, које је било у авиону, није уложено у бомбу из безбедносних разлога. До 1968. године забележено је 13 озбиљних несрећа са авионима који преносе атомске бомбе, од којих се издвајају четири случаја.

У британској бази Лејкенхит, 27. јула 1956, В-47 је при рулању ударио у зграду складишта у ком су биле смештене три нуклеарне бомбе Мк6 и експлодирао, а упаљено гориво излило се по бомбама. Према изјави стручњака за експлозивна средства, само је чудо спречило да се активирају детонатори на бомби, који би ослободили радиоактивни материјал.

Изнад Северне Каролине, 24. јуна 1961, В-52 експлодирао је у лету, а две водородне бомбе Мк39 приземљиле су се падобранима. Од четири упаљача на првој бомби, три су се активирала и нуклеарну експлозију спречило је само то што четврти упаљач, на инструменталној табли уништеног авиона, није био укључен. Друга бомба се распала при удару о земљу и њен репни део откривен је на дубини од седам метара. Даље ископавање је обустављено због подземних вода. Ваздухопловство је откупило угрожено земљиште и оградило га, а потом годинама контролисало ниво радиоактивности који се није изменио.

Јуришник А-4 Skyhawk је, 5. децембра 1965, пао са нуклеарном бомбом са лифта на носачу авиона USS Ticonderoga у Пацифик и потонуо. Сматра се да авион лежи на дубини од скоро пет километара.

Једна од најпознатијих несрећа је судар авиона цистерне КС-135 и бомбардера В-52 изнад Медитерана 17. јануара 1966. Три водородне бомбе Мк28, снаге 4 мегатона, пале су у близини

МИР ЈЕ НАШЕ ЗАНИМАЊЕ

Првобитни мото Стратешке ваздухопловне команде је гласио *Рат је наше занимање – мир је наш производ*, и означавао је намеру да се мир очува претњом истоврсног удара, односно нуклеарним детерентом. Одређене примедбе довеле су до измене, па је усвојен мото *Очување мира је наше занимање*. Крајем 1957. године, на великој божићној јелки која је окићена испред улаза у команду SAC није било довољно места за сва слова, тако да је изостављена реч *очување*. Преостале речи *Мир је наше занимање* наишле су на опште одобравање, те су усвојене као дефинитивни мото.

PACO DE LA BOMBA

Једна од кључних личности у потрази за бомбом која је пала у море код Паломареса био је локални рибар Франциско Ортс, који је видео место пада бомбе и ког су мештани прозвали *Paco de la bomba*. После вађења бомбе, он је преко свог америчког адвоката поднео тужбу пред судом у Њујорку против ваздухопловства САД, захтевајући награду од 20 милиона долара као лице које, према законима мора, укаже на место где је потонуо брод или терет који је потом извађен. Ваздухопловство је тужбу окончало вансудским поравнањем.

шпанског села Паломарес у Андалузији, при чему се активирао класични експлозив који се користи за покретање фузиона процеса. Услед тога, контаминирана су два квадратна километра обрадиве површине, те је 1.750 тона загађене земље пренето у нуклеарни отпад у Ејкену у Јужној Каролини. Четврта бомба пала је у море и потрага за њом трајала је 80 дана. Мештанима Паломареса Влада САД исплатила је одштету од 600.000 долара, а уз то је изграђено и постројење за десалинизацију морске воде у вредности од 200.000 долара.

Услед пожара у бомбардеру В-52, 21. јануара 1968, посада је морала да искочи из авиона, који је пао на залеђену површину океана у близини ваздухопловне базе Тула на Гренланду. Услед удара отворило се најмање једно кућиште четири водородне бомбе које је контаминирало велику површину, а ватра је истопила лед тако да су авион и бомбе у њему потонуле на дно океана. Више од 9.000 кубних метара радиоактивног леда пренето је у САД, а у Данској, која има суверенитет над Гренландом, дошло је до великих антиамеричких демонстрација, јер та земља забрањује не само нуклеарно оружје на својој територији, већ и његов пренос преко своје територије.

■ ПИТАЊЕ БЕЗ ОДГОВОРА

Учестали падови бомбардера са нуклеарним бомбама и опасности са тим у вези, навеле су Министарство одбране САД да 1968. године забрани лет авионима који су наоружани том врстом убојних средстава, али су они и даље били у приправности на аеродромима у САД. На основу председничког наређења из 1991. године, нуклеарно оружје повучено је из авиона и смештено у наменска складишта.

Догађај у ваздухопловној бази Мајнот јасно показује да се, и поред свих строгих прописа, учешће људског фактора у оваквим инцидентима никако не може занемарити. Припадници стратешких ваздухопловних и нуклеарних снага САД својевремено су, као противтежа СССР-у, себе сматрали чуварима мира. С обзиром на овај догађај, неизоставно се намеће питање које потиче још из античких времена, а на које никад није добијен задовољавајући одговор: *Quod custodit custodiens* (ко контролише чуваре)? ■

Др Александар МУТАВЦИЋ